

Le biodynamie en Champagne
De biologisch-dynamische wijnbouw in de Champagne

Slock Heidi

Eindwerk academiejaar 2017– 2018

voor het verwerven van de titel
Sommelier-Conseil

geschreven in opdracht van

de Vlaamse Wijnacademie
en
l' Université du Vin de Suze-la-Rousse

door

Slock Heidi

Palingstraat 8
9185 Wachtebeke, 9185 Wachtebeke B

Le biodynamie en Champagne De biologisch-dynamische wijnbouw in de Champagne

Inhoud

Inhoud	3
Inleiding.....	6
1 Wat is biologisch-dynamisch en geschiedenis	7
1.1 Geschiedenis	7
1.2 Wat is biologisch-dynamisch	9
1.3 De preparaten	10
1.4 Dynamiseren.....	11
1.5 Compost	11
1.6 Afkooksels en aftreksels van planten	11
1.7 De zaaikalender van Maria Thun en het effect van de planeten	12
1.8 Koper	12
1.9 Bronnen	13
2 Certificaat.....	14
2.1 Welke biologisch-dynamische certificaten bestaan er en hoe gaat het in zijn werk?	14
2.2 Demeter.....	16
2.3 Biodyvin (Syndicat International des Vignerons en Culture Bio-Dynamique).....	16
2.4 Mijn bedenking voor de Champagne	17
2.5 Waarom geen certificaat?	17
2.6 Bronnen	17
3 Hoe situeert de biologisch-dynamische champagne zich in de appellatie champagne?.....	18
3.1 Enkele voorbeelden hoe men vroeger te werk ging	18
3.2 Huidige inspanningen in het kader van duurzaamheid en milieu vanuit het CIVC.....	18
3.3 Wie wacht niet op het CIVC?.....	19
3.4 Evolutie biologisch-dynamische wijnbouw (gecertificeerd) in de Champagne	20
3.5 Cijfers en vergelijkingen	20
3.5.1 Oppervlakte	20
3.5.2 Domeinen	21
3.5.3 Regio's	21
3.5.4 Druiven	22
3.5.5 Rendementen.....	22
3.6 Besluit.....	23
3.7 Bronnen	24
4 Overzicht domeinen met een label.....	25

4.1	Overzicht	25
4.1.1	Vallée de la Marne (département Aisne et Marne)	25
4.1.2	Côte des Blancs (département Marne)	25
4.1.3	Aube (département Aube).....	26
4.1.4	Montagne de Reims (département Marne).....	26
4.1.5	Totaal overzicht	27
4.2	Opmaak	27
4.3	Inhoudelijk.....	27
4.3.1	Naam van het bedrijf.....	27
4.3.2	Gemeente.....	27
4.3.3	Richt datum	28
4.3.4	Oppervlakte.....	28
4.4	Bronnen	28
5	Bezoeken en domeinen	29
5.1	Champagne Fleury Courteron (Aube)	29
5.1.1	De cuvées die mij raakten	30
5.1.2	Trefwoorden.....	30
5.1.3	Besluit.....	32
5.2	Olivier Horiot Riceys (Aube)	32
5.2.1	Aanleiding.....	32
5.2.2	Vinificatie.....	32
5.2.3	Wijngaard	32
5.2.4	Hoe denken anderen hier over?.....	33
5.2.5	Champagne.....	33
5.2.6	Cépages	33
5.3	Leclerc-Briant Epernay.....	34
5.3.1	Geschiedenis.....	34
5.3.2	Bezoek	34
5.3.3	Experimenteren.....	34
5.3.4	Tendensen	35
5.3.5	Certificaat	35
5.3.6	Verkoop	35
5.3.7	Geproefd.....	36
5.3.8	Kernwoorden.....	36
5.4	Louis Roederer Reims.....	37
5.4.1	Indrukken.....	37

5.4.2	Geschiedenis.....	37
5.4.3	Zoete Russen	37
5.4.4	Jean-Baptiste Lécaillon	37
5.4.5	Investeren in opleiding.....	37
5.4.6	Biologisch-dynamisch	37
5.4.7	Degustatie	38
6	Conclusie.....	39
	Bedanking.....	41
7	Bijlages	42

Inleiding

“De champagnes van de biologisch-dynamische teelt zijn de beste die ik geproefd heb.” Zegt Antoine Grethen zoon van Annick en Laurent Grethen, champagne boeren in de vallée de l’Ardre. Hij werkt op dat moment als student bij **Dilettantes** un caviste à champagne in Parijs. Dit was voor mij de aanleiding om mijn werk te maken over de biologisch-dynamische wijnbouw in de Champagne.

In 2003 kwam ik door een familievakantie voor het eerst in de Champagne. Dit was mijn eerste kennismaking met champagne en met de Champagne . Sindsdien ging ik regelmatig terug en bij elk bezoek vergrootte mijn kennis en liefde voor de champagne en de regio.

Bij de biologisch-dynamische wijnbouw staat de natuur en de zorg voor de bodem centraal. Ook dit is een thema dat mij intrigeert.

Een combinatie van deze 2 onderwerpen leek mij een boeiend onderwerp van mijn werk.

Ik was voornamelijk geïnteresseerd waarom wijnboeren de overstap maakten naar de biologisch-dynamische teelt in de Champagne. Waarom ze voor een label kozen en wat daar de gevolgen van zijn. Ik vroeg me af of het mogelijk was om de biologisch-dynamische champagne te vergelijken met de traditionele wijnbouw. Op vlak van kwaliteit, kwantiteit en degustatie. En ten slotte waarom je als consument zou kiezen voor biologisch-dynamische champagne?

De titelpagina is een fragment uit: De onwetenden Etienne Davodeau

1 Wat is biologisch-dynamisch en geschiedenis

Bij de start dacht ik dat ik dat ik wist wat biodynamie in (grote lijnen) inhield. Tijdens mijn onderzoek werd het voor mij duidelijk dat biodynamie een ruimer, complexer en toch eenvoudiger onderwerp is dan ik dacht.

1° Als we het over de **biodynamie** hebben bedoelen we eigenlijk de **biologisch-dynamische** landbouw. Biodynamie is een slechte vertaling van biodynamic (eng), la biodynamie (fr) of een vereenvoudiging van biologisch-dynamisch.

2° **Ruim** De grondlegger van de biologische-dynamische landbouw is Steiner. Hij gaf zijn instructies door via zijn landbouw cursussen. 8 voordrachten die hij gaf aan de landbouwers. Landbouwers bij wie hij veronderstelde dat ze reeds met zijn filosofie antroposofie vertrouwd waren.

3° **Complex**: Als landbouwer binnen de biologisch-dynamische teelt moet men heel wat facetten rekening houden. Als buitenstaander lijkt het me bijna onmogelijk om alle facetten van de biologisch-dynamische landbouw goed te begrijpen en te kunnen inschatten.

4° **Eenvoudig**: biologisch-dynamische landbouw gaat voor mij terug tot de essentie van de landbouw en de natuur. Hij laat alle franje wegvallen en gaat er alles voor doen zodat de natuur op zijn best naar voor komt.

1.1 Geschiedenis

Als je de biologisch-dynamische landbouw bekijkt vanuit de geschiedenis, wordt er voor mij al een heel deel duidelijk. Enerzijds de factoren die aanleiding geven tot de biologisch-dynamische landbouw, anderzijds de verklaring waarom biologisch-dynamisch onbekend is.

Door de eeuwen heen wordt de geschiedenis van de landbouw grotendeels bepaald door de bodemvruchtbaarheid en de terugval hiervan. Boeren waren steeds op zoek naar manieren om de bodemvruchtbaarheid hoog te houden.

René Descartes (1596 – 1650) Franse filosoof, **Isaac Newton** (1642 – 1727) Engelse natuurkundige, beiden filosofen van de verlichting. Ze zijn de grondleggers van een mechanisch en materialistisch wereldbeeld.

Als tegenbeweging ontstaat de romantiek met een holistische benadering. **Johann Wolfgang von Goethe** (1749 – 1832) dichter en toneelschrijver, is één van de grondleggers. Goethe was naast dichter en toneelschrijver, ook botanicus en ontwikkelde hij een kleurenleer. Hij benadrukte de noodzaak van een grondige observatie.

Justus von Liebig (1803 – 1873) ontdekte dat men de elementen die men bij het telen uit de grond haalt er weer moet inbrengen. Hij maakte echter geen onderscheid tussen natuurlijke of chemische elementen. Hier ontstaat het idee dat chemische input voldoende is om een voedzaam resultaat te bekomen.

Ook **WO I** en zijn ontdekkingen waren de oorzaak tot heel wat evoluties in de landbouw. De techniek om van stikstof springstof te maken was de aanzet naar kunstmest. Het ontwerp van een tank lag aan de oorsprong van de latere tractoren. De basis van pesticiden vond men in het gifgas.

Duitsland 1924, nadat ze een aantal jaren werkten met chemische middelen stellen een aantal boeren een teruggang vast in de vruchtbaarheid. Een verminderde vruchtbaarheid van de aarde, de dieren en de gewassen. Zij gingen ervan uit, dat dit het gevolg was van intensieve landbouw en veehouderij. Deze

boeren waren tevens aanhangers van de leer van Steiner, de antroposofie. Zo kwam het dat zij zich wendden tot Rudolf Steiner (1861 – 1925), een Oostenrijkse wetenschapper en visionair.

Figuur 1 Rudolf Steiner

Steiner werd geboren in een periode dat de nieuwe wereld van techniek en wetenschap haaks begon te staan op de oude wereld van werken met de ritmes van de natuur en de boerenwijsheid. Steiner vindt in zijn visie een manier om deze 2 werelden met elkaar te verbinden. Enerzijds wilde hij de mens behoeden om niet naar ordinair materialisme af te glijden en een dogmatisch geloof in de wetenschap. Anderzijds om niet enkel af te gaan op bijgeloof en zweverigheid, afgesneden van de wereld om hen heen. Deze balans vindt je volgens Steiner door rationeel te observeren en de wereld om je heen te laten doordeesemen in de geest . (dit laatste lukt me niet om eenvoudig te verklaren.)

Steiner bezoekt de boeren en geeft een reeks lezingen om de bodemvruchtbaarheid te herstellen “de landbouw cursus” of “ Vruchtbare landbouw op biologisch-dynamische grondslag”.

Enkel stoppen met chemische middelen en een composthoop maken was volgens Steiner onvoldoende om de aarde te herstellen. Men moest het probleem vanuit een holistische benadering bekijken. Holisme gaat over de volledige kosmos. Het samenspel van de aarde, de maan, de planeten en de zon. Elk van deze elementen heeft zijn energie en is onderling verbonden.

Bij het overlijden (1925) van Steiner was er geen éénduidige leidraad, enkel een aantal aanwijzingen. Er bleven nog een heel aantal vragen onbeantwoord.

Vanaf 1933 toen de nazis aan de macht kwamen, was biologisch-dynamische landbouw verboden. Men omzeilde dit door de preparaten cijfers te geven. (zie verder)

Een aantal van zijn volgelingen emigreerden en gingen verder aan de slag met het verfijnen van de instructies van de landbouw cursussen. Maria Thun is hier een gekend voorbeeld van. (zie verder)

Na WO II ligt in onze westerse maatschappij de nadruk op technologie, mechanisering en productie (van de landbouw). Voor mij is dit één van de redenen waarom de biologisch-dynamische landbouw minder gekend is. Boeren die biologisch-dynamisch werken zijn commercieel niet interessant, anders gezegd ze zijn geen winstgevendende klanten voor de bedrijven van chemische producten (kunstmest, onkruidbestrijders, insecticiden,...). Als men de vergelijking maakt tussen de producten die men binnen de conventionele landbouw moet aankopen en de producten die een biologisch-dynamische landbouwer moet aankopen. Zal de conventionele landbouwer veel meer en duurdere producten moeten aankopen.

1.2 Wat is biologisch-dynamisch

Alle biologisch-dynamische landbouw is biologische landbouw.

Biologisch-dynamische landbouw is biologische landbouw waar men ook rekening houdt met de antroposofische principes volgens Steiner. Principes over hoe de kracht en de vitaliteit van de aarde hersteld kunnen worden.

De pijlers van de **biologische** teelt zijn:

- Een goede bodemvruchtbaarheid is de basis en die krijg je door een gezonde aarde.
- Geen gebruik van chemische en giftige middelen.
- Genetisch gemanipuleerde producten zijn verboden.
- Groenbemesters
- Composteren
- Combinatieteelt

Biologisch-dynamisch voegt daarbij:

- **Het helen van moeder aarde.** Want de vruchtbaarheid van de bodem neemt voortdurend af. Moeder aarde voeden: dit doet men via **preparaten, compost**
- Het spirituele of dynamische aspect van bio-dynamica: zoals metafysische uitgangspunten, het **vergroten van de levenskracht**. De energie die door het lichaam stroomt. Vb. energetische geneeskunst zoals acupunctuur gaat aan de slag met de meridianen in ons lichaam en de blokkades die daar zijn proberen op te heffen.
Een plant heeft voldoende levenskracht om de nodige sporenelementen uit de wind en de regen te halen om ze te kunnen opnemen. (via chemische kunstmest krijgt de plant deze sporenelementen onvoldoende).
- **De bodem moet zelf levenskrachtig zijn , waardoor hij ondersteunend werkt voor de vitaliteit en gezondheid van planten.** De landbouwer moet hiervoor zijn planten en gronden goed **observeren**. De effecten van zon, regen, warmte en koude herkennen, ook de invloed van de preparaten nagaan.
- **De ritmes van de natuur** als kracht gebruiken om de levenskracht/energie te vergroten en moeder aarde te helen. Ze zien de aarde als een levend organisme. Dynamische ritmes vinden we terug in: dag en nacht, jaarritmes van de zon, het maanritme, de groei tijdens de seizoenen, groei van de planten, het water dat zich transformeert,... . Hierdoor ontstaat de visie dat alles wat op een stuk land/wijngaard gebeurt **onderdeel is van een groter geheel**. Het volgen van de zaaikalender . De meest gekende is de zaaikalender van Maria Thun.
- Landbouwers worden gestimuleerd om intuïtief te werken.
- Een volledig zelfvoorzienende boerderij. Voer produceert voor de dieren, dieren die mest produceren als basis voor de compost. ...

1.3 De preparaten

Er zijn 9 biologisch-dynamische preparaten 500-508.

Deze preparaten worden gemaakt in delen van een dier. (een koehoorn, een blaas, een darm of een schedel van een dier) . De preparaten ontstaan door de hoorn,... met inhoud 6 maand tot 1 jaar te begraven in de grond. Tijdens het leven van de koe, neemt de koehoorn energie op en stuurt deze door naar het spijsverteringskanaal. Nadat de koe gestorven is blijft deze energie in de koehoorn.

De 2 belangrijkste preparaten zijn 500 en 501. Ze worden beiden in een koehoorn gemaakt. 500 is het koemest preparaat, het overwintert in de grond. 501 is een kiezelpreparaat dat bestaat uit fijn gemalen bergkristal (silice fr) dit zit in de zomer in de grond. Dit zijn beide sproeipreparaten, ook 508 is een sproeipreparaat. De andere zijn compostpreparaten.

500 wordt gebruikt om over de grond te sproeien en daarin in te ploegen. Het heeft de eigenschap om de grond meer poreus te maken , waardoor de wortels gestimuleerd worden om te groeien. Waardoor ze beter bestand zijn tegen droogte (minder van toepassing in de Champagne) en meer mineralen opnemen.

Figuur 2 Jean-Pierre Fleury

501 wordt op de bladeren gespreid. De 501 ondersteunt de fotosynthese, en versterkt de immuniteit van de plant. Jean-Pierre Fleury maakte mij attent op het belang van silice.

Figuur 3 bergkristal, silice

1.4 Dynamiseren

Voor het sproeien worden de sproeipreparaten eerst gedynamiseerd. In een ronde container met het water en het preparaat wordt eerst rond gedraaid in een bepaalde richting waardoor een draaikolk ontstaat, daarna wordt snel in de andere richting gedraaid. Deze verandering in beweging veroorzaakt chaos. Door deze bewegingen zal het water zich de kracht van het biologisch-dynamisch preparaat herinneren en dit daarna ook doorgeven aan de wijngaard.

Figuur 4 Een dynamiseur bij Champagne Fleury

1.5 Compost

Via biologisch-dynamische compost moet de aarde gevoed en krachtiger worden. Dierlijke mest (bij voorkeur van eigen dieren) samen met dode takken, dode planten, druivenvellen, druivenpitten,... Men moet opzoek naar een balans van dierlijke en plantrijke oorsprong. Men geeft de compost water en hij wordt ook omgeroerd. Hij blijft 5 maand fermenteren.

De preparaten 502-507 worden in de compost gebruikt. Maar men doet dit niet altijd.

Dat compost binnen de biologisch-dynamische teelt een belangrijke rol heeft, viel me op tijdens een bezoek aan een wijnboer in St-Nicolas de Bourgueil. Hij was zo trots op zijn compost dat hij voorstelde om het zelf te voelen. Ook bij Fleury kreeg ik een boek mee over compost.

1.6 Afkooksels en aftreksels van planten

Afkooksels en aftreksels van planten worden al eeuwen lang in de landbouw gebruikt. Ze worden ingezet om ziektes en schadelijke invloeden te voorkomen of te bestrijden. Men noemt dit officieel PNPP (Préparations Naturelles Peu Préoccupantes). Een product dat iedereen gemakkelijk kan maken, dat niet giftig is, de gezondheid of de omgeving niet beschadigd en geen patent heeft. Vb. netels.

Er is hier meer rond te doen, maar om mijn onderwerp te bewaken ga ik hier niet verder op in.

1.7 De zaaikalender van Maria Thun en het effect van de planeten

De zaaikalender toont de positie van de sterren en planeten in relatie met de vaste constellatie en geven een indicatie wanneer men bepaalde taken in de wijngaard het beste uitvoert. (voorbeeld zie bijlage1)

Hoe is deze kalender ontstaan?

Volgens Steiner zijn er bij de vorming van elke plant 4 stadia:

1. De ontwikkeling van het wortelstelsel.
2. De ontwikkeling van de stengel
3. De ontwikkeling van de bloei
4. De ontwikkeling van de vrucht (deze dragen zaden waarmee de volgende cyclus kan beginnen.)

Maria Thun (1922 – 2012) Duitse biologisch-dynamische teler onderzocht de connectie tussen de 4 stadia van de plantvorming in relatie tot de 4 categorieën van de dierenriem. Na 40 jaar onderzoek zag ze een causaal verband.

Het deel van de plant dat geteeld wordt bepaalt tot welke groep ze onderverdeelt wordt (fruit-, wortel-, bloem-, bladplant). Thun toont aan dat, als je planten aandacht geeft gedurende de tijd waarin de maan in het dierenriemteken staat dat over de bepaalde plant heerst je veel betere resultaten boekt dan wanneer je dit niet doet.

Ook conventionele en biologische wijnbouwers zien het nut in van rekening te houden met de stand van de maan.

1.8 Koper

Het gebruik van koper is één van de grote punten waarvoor de biologisch-dynamische wijnbouw kritiek krijgt.

De reden van kritiek is dat koper een zwaar metaal is en bij hoge concentraties giftig is voor de grond, het water en uiteindelijk voor de mens. De biologisch-dynamische landbouw heeft koper nodig om meeldauw en valse meeldauw (oidium en mildiou) te bestrijden.

In het boek « 35 questions sur la biodynamie » van Antoine Lepetit de la Bigne vond ik een geloofwaardig antwoord op deze kritiek.

Hij begint met te zeggen dat de toegestane dosis koper bij de biologisch-dynamische wijnbouw laag is. (Demeter: 3kg/ha p/j).

Daarna maakt hij de vergelijking tussen het gebruik van koper en synthetische pesticiden met 2 stellingen. Ten eerste koper is een contact stof, deze dringt niet door tot de structuur van de plant. De synthetische producten die gebruikt worden zijn vnl doordringende of systemische (product wordt opgenomen in de sapstroom van de plant) stoffen. De doordringende stoffen zullen invloed hebben op het biochemische niveau van de plant. Lepetit de la Bigne haalt aan dat de systemische stoffen nog verder doordringen tot de kern van de plant, het sap. Vandaar zal de stof zich verspreiden over de rest van de plant oa de wortels en de druiven. Deze producten kunnen sporen nalaten op het biochemisch niveau van de cel van de druif. En kunnen dus aanwezig zijn in de wijn.

Ten tweede, wordt koper gebruikt in de vorm van minerale zouten, in hele kleine dosissen. Het is een essentieel oligo-element, een mineraal dat in zeer kleine hoeveelheden in ons lichaam voorkomt. Het heeft anti-infectueuze en reinigende eigenschappen. In kleine dosissen is het dodelijk voor micro-organismen zoals meeldauw. Als men het veralgemeent doodt het alle microbiologisch leven in de grond. Binnen de biologisch-dynamische wijnbouw zijn enkel kleine dosissen toegelaten.

Hij maakt nog een berekening vertrekkende van 1ha wijngaard waar men 3kg koper per jaar mag gebruiken. Waar hij tot de conclusie komt dat men uiteindelijk 0.5 mg koper/kg grond terug vindt. Wat een

concentratie is die gelijk is aan het natuurlijk evenwicht. Hij verwijst hier naar Claude Bourguignon die schat dat een correct functionerende grond 1 à 3 kg/ha p/j via zijn re-metabolisme kan elimineren.

1.9 Bronnen

Om de biologisch-dynamische wijnbouwers goed te begrijpen vond ik het belangrijk om stil te staan bij wat biologisch-dynamisch juist is. Ik heb geprobeerd om deze complexe materie op een eenvoudige en gestructureerde manier uit te leggen. Hierbij heb ik gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

Biodynamisch tuinieren van Hilary Wright

Biodynamic, Organic and Natural Winemaking van Britt en Per Karlsson

35 questions sur la biodynamie van Antoine Lepetit de la Bigne

2 Certificaat¹

Tijdens het schrijven van mijn werk, werd het voor mij duidelijk dat ik, enkel een onderscheid kan maken en een (eerlijk) overzicht kan geven van de biologisch-dynamische wijnbouwers in de Champagne als ik afga op degene die een certificaat hebben. Want dit geeft je als consument de enige garantie dat je zeker een biologisch-dynamische champagne hebt.

Ik kwam tot de vast stelling dat mijn kennis van de regio en zijn wijnbouwers te beperkt is om zonder vast omlind onderwerp zoals een certificaat een overzicht te geven. Alhoewel dit maar een gedeeltelijke verklaring is. Want als men geen certificaat heeft moet je afgaan op de wijnbouwer zelf dat hij biologisch-dynamisch werkt, en hier wordt het moeilijk. Want sommigen geven aan dat ze synthetische producten gebruiken (in moeilijke periodes), anderen niet. Ten derde heb ik geen enkele bron gevonden waar je een overzicht krijgt van alle wijnbouwers die biologisch-dynamisch werken (met of zonder label)

Een bron die een overzicht van biologisch-dynamische wijnbouwers het best benaderde was voor mij *Terroir Champagne* van Caroline Henry. Zij is champagne correspondent van Wine-Searcher en Decanter. Bijgevolg kent ze de regio en zijn wijnbouwers zeer goed. In haar boek beschrijft ze uitgebreid wijnmakers die volgens haar opinie 'terroir' wijn maken. Daarnaast vind je in haar boek een lijst van biologische en biologisch-dynamische wijnbouwers. Toen ik deze lijst gebruikte om zelf een overzicht te maken, stelde ik toch enkele fouten vast of lukte het me niet om haar gegevens te checken. Dit toonde voor mij aan hoe moeilijk het is om een overzicht te krijgen.

2.1 Welke biologisch-dynamische certificaten bestaan er en hoe gaat het in zijn werk?

Demeter en Biodyvin zijn de enige organisaties die een biologisch-dynamisch certificaat kunnen afleveren. Het zijn beide private organisaties.

Als een wijnbouwer een certificaat wil bekomen, moet hij lid worden van minstens één² van deze organisaties en zich engageren om hun cahier de charge te volgen en te respecteren. Demeter en Biodyvin staan in voor het opmaken van het cahier de charge. De controle wordt uitgevoerd door een onafhankelijke organisatie zoals ecocert. Zij controleren elk jaar dit engagement .

Naast het opmaken van het cahier de charge bieden Demeter en Biodyvin ook ondersteuning bij de conversie. Zorgen ze voor het commercialiseren van het certificaat. (aangezien de opdracht van deze organisaties niet relevant zijn voor mijn werk, ga ik hier niet verder op in.)

De wijnboer moet eerst een bio certificaat hebben vb. ecocert of Bureau Veritas. Op de site van ecocert vind je dit bio certificaat terug. Bijlage 2 een voorbeeld van een ecocert certificaat (Het biologisch-dynamisch certificaat heb ik nergens terug gevonden.)

Er zijn grote gelijkenissen tussen beide organisaties. Ze hebben allebei regels op vlak van wijnbouw en vinificatie. Op de site van Demeter staat een document waar ze een vergelijking geven op vlak van wijnbouw en vinificatie tussen biologische en Demeter.

¹Een certificaat is een keurmerk.

² Fleury is de enige die van beide organisaties lid is.